

A PÓK DOLGA

– A *Literatura* Krasznahorkai-száma elé –

Ha egy magyar író irodalmi Nobel-díjat kap, akkor az irodalomtudomány képviselői jól teszik, ha erre érdemben reagálnak. A kutatói közösség lehetősége és talán feladata is kihasználni az irodalom iránt átmenetileg megnövekedő közfigyelmet, és felmutatni, hogy íme, létezik, működik, teszi a dolgát ez a (sokszor komolyan nem vett) diszciplína, amely a Facebook-kommentek, a publicisztika és a kulturális ismeretterjesztés szintjénél alaposabban tud értelmezni, és igényesebben képes közvetíteni.

A *Literatura* Krasznahorkai-számának magját a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrumhoz tartozó MűvészetMalomban megrendezett Krasznahorkai-kiállítás (*Minduntalan. Krasznahorkai László prózavilága*) 2025. október 2-i kísérőkonferenciájának előadásai adják, Szabó Gábor, Szilágyi Zsófia Júlia, Szilák Flóra, Szolláth Dávid írásai. A kiállítást Selyem Zsuzsa nyitotta meg 2025. június 15-én, akinek a tanulmánya zárja a jelen összeállítást. Szilágyi kurátori és szervezői szerepe a kiállításon kiemelkedő volt. A kiállítótérben külön „fejezet” foglalkozott az író hajdani szentendrei neoavantgárd kapcsolatrendszerével, látványos infografikák (Király Péter és Kiséry András adatgyűjtése), és műfordítókkal készült videóinterjúk dolgozták fel Krasznahorkai műveinek nemzetközi sikerét, külön-külön termek mutatták be Tarr Béla filmadaptációit, a magyarországi bálalátogatás hajdani történetét, az életmű kelet-ázsiai ihletettségét, a társművészekkel folytatott közös munkákat, és még sorolhatnánk. A rendkívül széles körű kurátori munkát hagyományos irodalomtörténészire „fordítva” azt mondhatjuk, hogy a kiállítás monográfiával ért fel. Nem mindennap rendeznek élő író munkásságáról tárlatot, ám látnoki döntésnek bizonyult, hogy a múzeum eltért a gyakorlattól. A konferencia után egy héttel érkezett a hír, hogy Krasznahorkai László nyerte el az irodalmi Nobel-díjat. A hír hatására döntött úgy a múzeum, hogy meghosszabbítja a kiállítást, a *Literatura* szerkesztősége pedig úgy, hogy a konferenciaanyagból válogató szokásos tematikus blokk helyett egész számot szentel az író munkásságának.

A végül itt közölt tizennégy kiváló tanulmány rendkívül sok szálon kapcsolódik egymáshoz. A folyóiratforma kényszerű linearitását néhány összefüggés hangsúlyozásával, fő- és mellékszálak meghúzásával ellensúlyozni kívánó szerkesztő feladata leginkább a *Sátántangó* kocsmáját beszöví láthatatlan „pók dolgára” emlékeztet. A tanulmányírók közt ott van a két monográfus (Zsadányi Edit és Szabó Gábor), Krasznahorkai pályáját évtizedek óta kritikákkal, tanulmányokkal nyomon követő szerzők (pl. Angyalosi Gergely és Selyem Zsuzsa) és olyanok is, akik doktori értekezésük egészét vagy egy részét szentelik az író munkásságának (Káli Anita, Szilák Flóra). Van, aki Kolozsvárról, Pozsonyból küldött írást (Balázs Imre József, Selyem Zsuzsa, Görözdi Judit), van, aki az orosz (Oksana Iakimenko, Káli Anita), van, aki

a román kultúra felől közelít (Balázs Imre József), egyik szöveg a szentendrei helyi nézőpontból (Szilágyi Zsófia Júlia), a másik amerikai (Zsadányi Edit) vagy távolkeleti (Szilák Flóra) összefüggésből vizsgálódik. Egészen meglepő, hogy a nagyon különböző irányból közelítő és eltérő kérdéseket firtató szerzők mennyi közös pontot találnak. A tizennégy különböző nézőpontból vizsgált elefánt nem esik szét földre, agyarra, ormányra, hanem – a vitakérdések ellenére – mégiscsak „összeáll” valami-féle konszenzuális teremtménnyé.

Ugyan Angyalosi Gergely az itt felsorakozott szerzők doyenje, nem ezért került az összeállítás élére. Tanulmánya egyetlen alapkérdés szempontjából tekinti át az életművet „a kezdetektől egészen a stockholmi beszédig”, közben reagál másokra és olyan kérdéseket nyit meg, amelyekre a többi szöveg reagál később. Tanulmánya több korábbi írásának szintézise, folytatja például azt a vitát, amelyet Szabó Gábor Krasznahorkai-monográfiájáról szóló kritikájában megkezdett.¹ Szabó szerint a Krasznahorkai-próza egyik legfőbb törekvése a binaritások lebontása lenne, Angyalosi viszont úgy látja, alapvető jelentőségű a Jó és a Rossz szembeállítása, sőt ez volna az életmű konszenzuális alapkérdése. Szabó ezzel a súlyozással nem ért egyet, ő többfókuszú (Angyalosi szerint eklektikus) Krasznahorkai-könyvében bírálja ezt a koncepciót. Más nézetek vannak az apokaliptikus életműbeli megítélésében is.

Magától értetődött, hogy ez a vita legyen a lapszám csatlakozási pontja a Krasznahorkai-diskurzushoz. És az is kézenfekvő volt, hogy Szabó Gábor szövegét tegyük „válaszadó helyzetbe”, noha az ő – még a konferenciára készült – szövege Angyalosié előtt érkezett, tehát *szándékában* nem válasz, mégis az, hiszen kitér például a Jó vs. Rossz szembeállításának vitakérdésére. Szabó a monográfiájából is ismert komparatív módszerével dolgozik ezúttal is, Kertész *Sorstalanság*ának és a *Sátántangó*nak az összehasonlításakor. Elemző szempontja az adornoí negativitáesztétika, amelynek segítségével árnyaltabban értelmezheti a két mű nyelvi és formai eljárásainak kultúrkritikai irányultságát. Angyalosi és Szabó ugyanakkor egyetértenek más kérdésekben, például a modern vs. posztmodern korszakjelölők mechanikus kettéválasztására alapuló elemzések csekély magyarázó erejében, vagy éppen a Krasznahorkai (illetve Szabónál Kertész és Krasznahorkai) idézőjelező technikájának eredetiségében.

S bár az Angyalosi–Szabó-vita szerkesztési „véletlen” eredménye, a szerzői szándék nélküli dialógushelyzetek az egész lapszámra jellemzőek. A nyitó tanulmány felvételeivel lép párbeszédbe több másik írás, a Jó és a Rossz dialektikájának és ezzel összefüggésben Bach zenei tökéletességének kérdésére Visy Beatrix tér vissza. Az Angyalosinál (egy korábbi írásában) Leszek Kołakowskitól átvett gondolat, miszerint a műalkotás és a vallási tapasztalat lehet az abszolútum pillanatnyi, illanó megélésének élménye, nemcsak Visynél, hanem Szilák írásában is visszaköszön. A minden bizonnyal legtöbbet idézett Krasznahorkai-novellát (*Hermann, a vadőr*) pedig Angyalosi után Selyem fogja újra elemezni a zárótanulmányban.

¹ ANGYALOSI Gergely, „Egy anarchista író portréja (Szabó Gábor: *Kilátás az utolsó hajóról*)”, *Műút* 69, 3. sz. (2024): 66–70.

A (fogalmi binaritást elfogadó) recepció visszatérő megfigyelése, hogy a Krasznahorkai-művekben sötétség van világosság nélkül, a rossz megtapasztalható, a transzcendens pedig nem, legfeljebb csak a ráirányuló törekvés formájában vagy a művészi tapasztalat illanó pillanataiban létezik. Amit pedig megragadni nem lehet, azt csak *elvéteni* tudjuk. Logikusan következik ebből a harmadik írásnak, Görözdí Juditénak a felismerése, aki szintén átfogó tanulmányban mutatja ki azt, hogy az *elvéetés* Krasznahorkai műveinek visszatérő cselekménymintázata. Az elvéetés hol egyéni attitűd, egy szereplő egzisztenciális kudarcát jelzi, hol egész közösségre jellemző, akik képtelenek a helyes választásra, végső soron pedig történelemfilozófiai összefüggésként is megfontolandó. Görözdí tanulmányának is lettek az összeállításban dialóguspartnerei, Szilák Flóra (ugyanazt a szöveghelyet elemezve, mint Görözdí) szerint Krasznahorkai véti el úgy a saját célját, mint Genji herceg unokája a kertkaput, ám az ünnepezt szerzővel szembeni kritikus észrevételről kár lenne többet elárulni az előszóban.

Visy Beatrix terminusaival mindezt úgy fogalmazhatnánk meg, hogy egy Krasznahorkai-műben (konkrétan a *Herscht 07769*-ben) az abszolútumot leginkább Bach zenéjével lehet megközelíteni, hogy azután persze elvétsük. Visy egyébként egy másik tipikusan krasznahorkais cselekménymintázatot is vizsgál, a több művéből ismert keresztirányú átrendeződést (ellentétesen szerkesztett figurák helycseréje a cselekmény során), amelyben megfigyelése szerint a bachi polifonikus szerkesztés nyoma is tetten érhető. Ez a szöveg is nyit újabb kapcsolódási pontokat, egyrészt Florian Herscht farkassá változása Selyemnél fog visszatérni, másrészt Visy tanulmányával elkezdődik azon írárok sorozata, amelyek más-más társművészetek felől értelmezik Krasznahorkai munkásságát.

Gelencsér Gábor filmtörténész esszéje (illetve saját közlése szerint *gondolatkísérléte*) a film, a performansz és a múzeum kérdései felől igyekszik felgöngyölíteni egy észrevétlen, mégis fontos mellékszálát. Miért létezik két alakban is a *Korim* és a *Korin* név Krasznahorkai műveiben (a *Megjött Ézsaiás*ban és a *Háború és háború*ban)? Mi lehet a jelentősége a változatoknak, továbbá mi köze lehet ennek Herskó János filmrendező *N. N., a halála angyala* című filmjében megjelenő Korin Györgyhöz? Lebilincselő „aprómunka”, amely nemcsak a tematikus vonatkozások miatt, hanem nyomozásszerű módszertanában is emlékeztet a sok részlet mozgatásával összefüggéseket kereső Szilágyi-tanulmányra.

De az előtt még Zsadányi Edit tanulmányát olvashatjuk Krasznahorkai talán legszemélyesebb hangvételő, építészeti, fotóművészeti vonatkozásokban gazdag, Ornan Rotem fotóssal közösen jegyzett könyvéről, *A Manhattan-tervről*, amely többek közt rámutat Lebbeus Woods experimentalista építész és Krasznahorkai művészete közti koncepcionális rokonságra. Zsadányi ezúttal egyrészt a szöveg defigurációs eljárását kíséri nyomon (ahogyan az elvont értelmű, metaforikus tartalmakból visszatérünk a szó szerinti jelentéshez), másrészt a „Krasznahorkai László”-nak nevezett főalak útjait követi Melville és Moby Dick nyomában Manhattanben, Pittsfieldben és Nantucket szigetén.

Szilágyi Zsófia Júlia tanulmánya a már említett kiállítás háttérkutatásaiba enged bepillantást. Feltárja Krasznahorkai kötődését a szentendrei neoavantgárd művész-körhöz (Krasznahorkai 1974-ben, a Vajda Lajos Stúdió aranykorában költözött Szentendrére, feLugossyval, ef Zámbóval és másokkal került alkotói, baráti kapcsolatba), és rekonstruálja, hogy különböző kiállításmegnyitókön és könyvbemutatókon milyen volt Krasznahorkai mint performer. Szilágyi tanulmánya abban is egyedi, hogy használja a szerző bécsi hagyatéki anyagait, továbbá izgalmas mellékszálón kitér Matei Călinescu *Zacharias Lichter élete és nézetei* című 1971-es kötetére. Ez az egykor kultikus tisztelettel övezett könyv Krasznahorkai számára is kedves olvasmány volt, Zacharias Lichter alakja több Krasznahorkai-hőshöz hasonlít. Călinescu könyvéről egyébként Balázs Imre Józsefnek nyilatkozott annak idején a szerző, és a kérdés visszatér Balázs itt közölt rövid tanulmányában is, kifejtve Szilágyi kutatásának egy vonatkozását.

Az összeállítás íásaiban érezhető némi nézetkülönbség Krasznahorkai életművének posztmodern besorolhatóságát illetően. Egyfelől Gelencsér Zsádányira hivatkozva posztmodernnek látja az életművet, másfelől több szövegben megfogalmazódik a korszakfogalom iránti szkepszis, Balázs például visszatekint a '90-es évek Krasznahorkai-recepciójára, és rákérdez, hogy vajon mennyire volt inkluzív a posztmodern kánon. Ebben az összefüggésben is hangsúlyeltolódást jelezhet a neoavantgárd vonatkozások kiemelése, illetve Emmanuel Bouju *epimodern* fogalmának használata, amit nemcsak Balázs, hanem a rákövetkező Horváth Csaba *Sátántangó*-tanulmánya is szorgalmaz, vagy mondjuk inkább így, „tesztel” Krasznahorkain. Horváth írása igen sok témát érint, ezek közül itt az irodalmi régióra vonatkozó felvetését érdemes talán kiragadni, mert erről egyébként összeállítá-sunkban kevés szó esik. Eszerint az apokalipszist a félperiferikus helyzetben lévő nyelvek tudják elmondani, amelyek kommunikációképesek a centrummal, de közvetíteni tudják azt is, ami a centrumból már nem látható, mert a rendszeren kívül esik.

Horváth utolsó mondata – „És ettől lesz Krasznahorkai apokalipszise a kereszténység jövőre irányuló várokozása helyett a világvége jelen idejű ígérete” – remek felkonferálása Szolláth Dávid tanulmányának, ami arról szól, hogy a szereplők várokozása (megváltásra, végítéletre, hatalomátvételre, bármire) hogyan válik az olvasó várokozásává a *Sátántangó*ban és *Az ellenállás melankóliájában*. A tanulmány a lassítás és a késleltetés narratológiai és dramaturgiai technikáit vizsgálja, kitér a hosszú-mondat szerepére és az olvasó felcsigázásának és megtévesztésének Krasznahorkai által előszeretettel használt hatáskeltő eszközeire. Továbbá elindít egy orosz irodalmi komparatív szálát (Gogollal vetve össze Krasznahorkait), amely a két következő tanulmánynak lesz főtémája.

Ismert, hogy Krasznahorkai műveiben mennyire fontosak, szinte külön vonulatot képeznek a beszédek. Akár elbeszélő művek részeként, mint Irimiás beszéde vagy Eszterné parodisztikus beszéde („*Sermo super sepulchrum*”), akár önállóan, mint *A Théseus-általános* három „titkos akadémiai előadása”, vagy most *A stockholmi*

beszéd. Ha az előző tanulmányban a megtévesztésre használt *dramaturgiai* stratégiák vizsgálata volt a fókuszban, Káli Anita tanulmánya a megtévesztés *retorikájának* művészetét veszi szemügyre Irimiás „imposztorbeszédének” szónoklattani elemzésével és Dosztojevszkij Nagy Inkvizitorának beszédével összevetve. Az összeállítás írásai közül egyedül ebben kiemelt kérdés a szegénységábrázolás, mert Káli azt a Krasznahorkai prózájára jellemző etikai kérdést is vizsgálja, hogy mi lesz a messianisztikus várakozásaikat kihasználva megtévesztett emberekkel.²

„Ha van nyelv, amelyre érdemes lefordítani a műveimet, akkor az az orosz. Ha nem lenne orosz irodalom, soha nem kezdtem volna el írni.” Idézi Oksana Jakimenko Krasznahorkai egyik nyilatkozatát. Tanulmánya az utóbbi negyedszázad orosz Krasznahorkai-recepciójának informatív és alapos bemutatása. Ír a fordításokról, a tanulmányokról, de különleges értéke áttekintésének, hogy bepillantást enged a mai orosz irodalombefogadási szokásokba, az irodalmi mező online tereibe, a podcastok, a bulvársajtó rétegébe, a politikai propaganda és a fake news irodalmi híreket sem kímélő világába.

Szilák Flóra tanulmánya, mint már láttuk, a Krasznahorkai-recepció számos itt is felmerülő kérdéséhez tud kapcsolódni. Ugyanakkor az összeállításban egyedül ő vizsgálja programszerűen az idegen kultúrákkal való találkozás élményét elbeszélő Krasznahorkai-műveket. Olyan dilemmákat tárgyal, mint a találkozás az autentikussal vs. lerombolt vagy turizmus fertőzte terek kettőssége, a lokális autentikusság vs. az univerzalizmus és globalizáció. Szilák tanulmányának számos erénye közül az egyik, hogy az ünnepi alkalom ellenére is vállalja a kritikai megközelítést.

Selyem Zsuzsa azok közé a szerzők közé tartozik, akik már számos alkalommal írtak Krasznahorkairól. Selyem – a kutatásaira utóbbi években jellemző irányultságnak megfelelően – az állatábrázolás szempontjából tekinti át az életművet, egyébként a lapszámban talán a legátfogóbb módon. Főbb témái az állat–ember hierarchia felfüggesztése, az állati és az emberi nézőpont különbsége, kitér arra, ahogyan a Krasznahorkai-szövegek empátiát keltenek az állatok iránt, vagy ahogy egyes szereplők (pl. Irimiás) képtelenek érzékelni az állatokat.

Selyem írása is azzal kezd, amivel most az előszó, a „pók dolgával”. A szálakat (persze korántsem mindet) összekötözgető szerkesztőségi póknak sincs már más dolga, mint idemásolni a szerkesztés néhány adatgyűjtését. Ha az itt közölt tizennégy írás tekinthető valamiféle kicsiny mintának a Krasznahorkai-kutatás Nobel-díj utáni pillanatáról, akkor lehet, hogy az alábbi (hevenyészett, bizonyára nem hiánytalan) adatok is orientáló jellegűek lehetnek, újabb láthatatlan szálakat húzva a hozzászólások közé.

Szolláth Dávid

² A beszédek kérdéséről legújabbban (már a *Literatura*-szám lapzártája után) megjelent remek tanulmány: SZILÁGYI Márton, „Krasznahorkai László stockholmi beszédéről”, *Jelenkor* 69, 3. sz. (2026): 311–319.

A tanulmányokban hangsúlyosabban előkerülő Krasznahorkai-művek:

<i>Sátántangó</i> (1985)	SzG, GJ, GG, BIJ, HCs, SzD, KA, OI, SZs
<i>Az ellenállás melankóliája</i> (1989)	SzG, GJ, BIJ, SzD, OI, SZs
<i>Háború és háború</i> (1999)	SzG, GJ, GG, BIJ, SzD
<i>Az urgai fogoly</i> (1992)	SzD, OI, SzF
<i>A Théseus-általános. Titkos akadémiai előadások</i> (1993)	AG, SzZsJ, SZs
<i>Seiobo járt odalent</i> (2008)	OI, SzF, SZs
→ „Távoli felhatalmazás” [In: <i>Seiobo...</i>]	SzF
→ „Kamovadász” [In: <i>Seiobo...</i>]	SzF
<i>Báró Wenckheim hazatér</i> (2016)	SzG, VB, OI
<i>Herscht 07769</i> (2021)	AG, VB, SZs
<i>A stockholmi beszéd</i> (2025)	AG, BIJ, SzD
<i>Kegyelmi viszonyok</i> (1986)	AG, SZs
→ „Hermann, a vadőr” [In: <i>Kegyelmi viszonyok</i>]	AG, SZs
→ „Borbélykézen” [In: <i>Kegyelmi viszonyok</i>]	AG
<i>Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó</i> (2003)	GJ, SzF
<i>ÁllatVanBent</i> (Max Neuman festményeivel) (2010)	SzG, SZs
<i>Nem kérdez, nem válaszol. Huszonöt beszélgetés ugyanarról</i> (2012)	SzZsJ, HCs
<i>Aprómunka egy palotáért. Bejárás mások örületébe</i> (2018)	AG, ZsE
<i>„Legkésőbb Torinóban”</i> (1990)	SZs
<i>Megjött Ézsaiás</i> (1998)	GG
<i>Este hat; néhány szabad megnyitás. Művészeti írások</i> (2001)	SzZsJ
<i>„Megálltatok a hegy lábánál”</i> (K. L. feLugossy László szentendrei kiállításához írt szövege, 1999)	SzZsJ
<i>Az utolsó farkas</i> (2009)	SZs
<i>Megy a világ</i> (2013)	SzZsJ
<i>A Manhattan-terv (előjáték egy regényhez); fotó Ornan Rotem,</i> (2018)	ZsE
<i>Mindig Homérosznak</i> (Max Neumannal és Miklós Szilveszterrel, 2018)	GJ
<i>Zsömle odavan</i> (2024)	SZs
<i>A magyar nemzet biztonsága. Vadászat pillangóra</i> (2025)	SZs

Néhány, az összeállításban szereplő fontosabb földrajzi név

Tübingia (VB), Szentendre, Gyula, Schaffhausen, Románia, New York (GG), Manhattan, Pittsfield, Nantucket (ZsE), Szentendre (SzZsJ), Moszkva (OI), Stockholm, Alhambra, Kiotó (SzF), Okinava (SZs)

Néhány Krasznahorkaival kapcsolatban emlegetett fontosabb szerzői név

Theodor W. Adorno (SzG), Johann Sebastian Bach (AG, VB), Samuel Beckett (SzG, SzD, OI), Walter Benjamin (GJ), Emmanuel Bouju (BIJ, HCs), Bukta Imre (GG, SzZsJ), Mihail Afanaszjevics Bulgakov (OI), Matei Călinescu (BIJ, SzZsJ), Anton Pavlovics Csehov (ZsE), Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (KA, OI), ef Zámbó István (SzZsJ), Esterházy Péter (SzD), Fehér György (GG), feLugossy László (SzZsJ), Allen Ginsberg (GG, ZsE), Nyikolaj Vasziljevics Gogol (SzD, KA, OI), Jurij Guszev (OI), Herskó János (GG), Jeles András (SzZsJ), Franz Kafka (SzG, GJ, BIJ, OI), Inoue Kazuyuki (SzZsJ), Kertész Imre (SzG, BIJ), Leszek Kołakowski (VB), Malcolm Lowry (ZsE), Karl Löwith, (GJ), Hermann Melville (ZsE, SZs), Mario Merz (GG), Móricz Zsigmond (KA), Andrej Platonovics Platonov (OI), Ornan Rotem (ZsE), St Auby (Szentjób) Tamás (SzZsJ), Olga Szerebrjanaja (OI), Vjacseszlav Szereda (OI), Szirtes János, (GG), Andrej Arszenyjevics Tarkovszkij (OI), Tarr Béla (GG, HCs, OI, SZs), Dubravka Ugrešić (BIJ), Lebbeus Woods (ZsE)

Az összeállításban legtöbbet hivatkozott Krasznahorkai-kritikusok

Szabó Gábor (AG, GJ, VB, GG, ZsE, SzZsJ, HCs, SzD), Radnóti Sándor (AG, SzG, VB, GG, SzF), Balassa Péter (GG, HCs, SzD, KA), Zsadányi Edit (GG, BIJ, HCs, SzF), Angyalosi Gergely (VB, KA), Balajthy Ágnes (GJ, SzF), Bárány Tibor (VB, SzD), Mizser Attila (HCs, KA), Margócsy István (GJ, SzF), Sipos Balázs (GJ, VB)